

”TÄSTÄ SELVINNYT EI IHMINEN”

Ekokritiikki ja dystopia Stamlna-yhtyeen *Viimeinen Atlantis* -albumilla ja Markku Metson sarjakuvassa

Sara Luostarinen
Kandidaatintutkielma
Kirjallisuus
Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Sara Luostarinen	
Työn nimi ”Tästä selvinnyt ei ihminen”: Ekokritiikki ja dystopia Stamlna-yhtyeen <i>Viimeinen Atlantis</i> -albumilla ja Markku Metson sarjakuvassa.	
Oppiaine Kirjallisuus	Työn laji Kandidaatin tutkielma
Aika 13.5.2022.	Sivumäärä 25
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tarkastelen kandidaatintutkielmassani suomalaisen Stamlna-yhtyeen <i>Viimeinen Atlantis</i>-albumin (2010) ekokriittisyyttä ja dystooppisia piirteitä albumin laulukirjoitusten ja siihen liittyvän Markku Metson kuvittaman sarjakuvan kautta. Etsin vastausta siihen, kuinka albumilla esitetty ihmisen toiminta on vaikuttanut sillä kuvattuun ekokatastrofiin, ja kuinka albumin laulut ja sarjakuva linkittyvät toisiinsa.</p> <p>Ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen lisäksi hyödynnän tutkielmassani kuvan ja sanan analyysiä tutkiessani sarjakuvaa ja sen merkityksiä. Laulukirjoitusten tarkastelussa kiinnitän huomiota erityisesti ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen sekä ihmisen toimintaan. Tutkielmani painottuu laulukirjoitusten osalta sanatasoon, mutta sivuan myös musiikin elementtiä osana rock-laulun tutkimuksen traditiota. Otan huomioon myös albumin intertekstuaaliset viittaukset jo aiemmin tunnetuihin vedenpaisumusmyytteihin.</p> <p>Tutkielmastani käy ilmi, kuinka albumin ihmisen itsekäs toiminta, luonnon riistäminen ja tuhoaminen ovat johtaneet tilanteeseen, jossa elinympäristömme käy elinkelvottomaksi, ja lopulta kääntyy ihmiskuntaa vastaan. Albumin puhuja on rinnastettavissa sarjakuvan ainoaan hahmoon, eloonjääneeseen, joka herää postapokalyptiseen maisemaan tuhon jälkeen. Sarjakuvasta löytyy yhteyksiä albumin laulukirjoitukseen niin kuvallisella kuin kirjallisellakin tasolla, mikä luo teokselle multimodaalisuutta. Albumi ja sarjakuva ovat esimerkkejä siitä, kuinka ekokritiikki voi ilmentyä populaarikulttuurissa ja taiteessa.</p>	
Asiasanat: ekokritiikki, dystopia, postapokalypsi, rocklaulun tutkimus, sarjakuvan tutkimus	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO	2
1 JOHDANTO	1
1.1 <i>Stam1na ja Viimeinen Atlantis</i>	1
1.2 Tutkimuksen tavoite	2
2 TEOREETTINEN TAUSTA	3
2.1 Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus	3
2.2 Dystopia	4
2.2.1 Apokalypsi	5
2.2.2 Vedenpaisumusmyytti	5
3 ALBUMIN SANOITUKSET	6
3.1 Ihminen vastaan luonto	7
3.2 Ihmisen toimet	8
3.3 Tuhon kuvat ja dystopia	11
3.4 Musiikin osuus rocklyriikan tulkinnassa	13
4 SARJAKUVA	14
4.1 Sarjakuvan elementeistä	15
4.2 Sarjakuvan hahmo	16
5 LYRIKOIDEN JA SARJAKUVAN YHTEYS	18
5.1 Albumin ikonit sarjakuvassa	18
5.2 Yhteys yleisesti kuvituksen ja tekstin tasolla	19
6 PÄÄTÄNTÖ	22
LÄHTEET	24
LIITTEET	26

1 JOHDANTO

Tässä tutkielmassa tarkastelen suomalaisen metalliyhtye Stam1nan *Viimeinen Atlantis*-albumin (2010) lyriikkaa ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen ja ekodystopian valossa, sekä analysoin Markku Metson kuvittaman sarjakuvan yhteyttä albumin tarinaan. Teoksen läpi kulkee vahva ekokriittinen teema. Järjetön kuluttaminen on ajanut ihmiskunnan tuhon partaalle, ja albumi kertoo tarinaa maailmanlopun keskellä sinnittelevästä hahmosta, joka on todistanut tätä matkaa utopiasta ekodystopiaan. Sarjakuva kuvaa postapokalyptiseen maailmaan heittävästä eloonjäänyttä, joka alkaa ottaa selvää uudesta elinympäristöstään. Ekokriittinen ja dystopian lisäksi otan huomioon myös apokalypsin ja postapokalypsin käsitteet. Sarjakuvan tulkintaa varten olen perehtynyt kuvan ja sanan vuorovaikutukseen sekä sarjakuvan tutkimukseen. Lyriikkojen tarkasteluun liittyen pohdin myös hieman musiikin merkitystä teoksessa, sillä se on olennainen elementti rocklyriikan tutkimuksessa.

1.1 Stam1na ja *Viimeinen Atlantis*

Stam1na on vuonna 1996 perustettu suomalainen ja suomenkielinen metalliyhtye. Stam1na voidaan laskea yhdeksi suomen suosituimmista metalliyhtyeistä, mistä kertoo jo se, että yhtyeen kaikki studioalbumit ovat myyneet vähintään kultaa. Vuonna 2010 ilmestynyt *Viimeinen Atlantis* on yhtyeen neljäs studioalbumi, joka on myynyt platinaa ja voittanut vuonna 2011 vuoden metallialbumin palkinnon Emma Gaalassa. (stam1na.com 2022.) Albumin kaikki sanoitukset on kirjoittanut laulaja-kitaristi Antti Hyyrynen.

Albumista julkaistiin sen ilmestymisvuonna myös kirjaversio, joka sisältää levyn, lyriikoiden ja valokuvien lisäksi Markku Metson kuvittaman sarjakuvan. Sarjakuvan ovat käsikirjoittaneet Stam1nan Antti Hyyrynen ja Emil Lähteenmäki ja se ilmestyi alun perin netissä viimeinenatlantis.fi -sivustolla, joka oli osa levyn julkaisuun liittyvää kokonaisuutta (Soundi.fi 2010). Sivustolle ei ole enää pääsyä. Hyyrynen on julkaissut myös samaa nimeä kantavan esikoisromaaninsa vuonna 2020, jossa sama ekokriittinen teema toistuu, ja yhteydet albumin lyriikkaan ovat ajoittain ilmeisiä. Vuonna 2020 albumista julkaistiin re-masteroitu versio *VAI0*, ja saman vuoden syksyllä yhtyeen oli tarkoitus järjestää albumin 10-vuotis juhlakonsertti Helsingin Jäähallissa. Pandemiatilanteen takia konsertti siirtyi kuitenkin syksyyn 2021.

1.2 Tutkimuksen tavoite

Tutkielmani tavoitteena on tarkastella ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen kautta kuinka albumin lyriikat ja sarjakuva ottavat kantaa ympäristökriisiin, ja millä tavoin ne kietoutuvat toisiinsa. Pohdintani pääpaino on ihmisen ja luonnon välisessä suhteessa, ja ihmisen oman käytöksen vaikutuksessa ekodystooppiseen postapokalypsiin. Ihminen-sanalla en viittaa ainoastaan yksittäiseen ihmiseen, vaan laajemmin koko ihmiskuntaan, ihmiseen lajina. Tämä aspekti on huomionarvoinen tutkielmani otsikon lainausta pohtiessa: vaikka tarinassa esiintyy yksi eloonjäänyt ihminen, on koko muun ihmiskunnan kohtalo kyseenalainen.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Kuinka *Viimeisen Atlantiksen* ihmisen luontosuhde ja oma käytös ovat vaikuttaneet kuvattuun ekokatastrofiin?
2. Millä tavoin albumin lyriikat linkittyvät sarjakuvaan?

Aloitan tutkielmani esittelemällä tärkeimmät teoreettiset käsitteeni luvussa 2. Luvussa 3 paneudun tarkemmin itse lyriikkaan kolmen eri näkökulman kautta. Sarjakuvaa ja siihen liittyvää teoriaa käsittelen luvussa 4, ja luvussa 5 analysoin lyriikoiden ja sarjakuvan välistä yhteyttä.

Stam1naa ja *Viimeistä Atlantista* on tutkittu myös aiemmin, kuten Emma Halonen kandidaatin- ja maisterintutkielmissaan ”*Säilyy kaaos kontrollissa*”: *kaaos ja kontrolli ekokriittisen luennan teemoina Stam1nan Viimeisellä Atlantiksella ja Dystopian piirteet Stam1nan rocklyriikassa albumeilla Viimeinen Atlantis ja Elokuutio*. Ekokritiikki on välttämätön näkökulma teoksen tekstien tarkastelussa, sillä teema on niin vahvasti esillä. Oma tutkielmani tuo kuitenkin uutta näkökulmaa nostamalla Metson kuvittaman sarjakuvan mukaan teoksen tulkintaan. Sarjakuvan ottaminen mukaan tutkimukseen vahvistaa käsitystä teoksen multimodaalisuudesta ja tuo kuvan ja sanan analyysin osaksi teoksen luentaa.

Otan lainaukseni lyriikoista albumin kirjaversiosta. Kirjassa lyriikat on kirjoitettu suuraakkosilla, S.O.S (Salatkaa oma sijaintinne) -kappaletta lukuun ottamatta, joten pitäydyn myös lainauksissani tässä kirjoitusasussa. Koska teoksessa ei ole ilmoitettu sivunumeroita, viitataan kappaleisiin niiden nimillä ja järjestystä vastaavalla numerolla. Sarjakuvaan viitataan ruutujen numeroilla, jotka olen merkinnyt itse. Työni loppuun olen liittänyt albumin kappaleet järjestyksessä (liite 1) ja sarjakuvan (liite 2).

2 TEOREETTINEN TAUSTA

Tutkielmani tärkeimmät käsitteet ovat ekokritiikki ja siihen liittyvä luonnon käsite, sekä dystopia ja apokalypsi, jotka avaavat tässä luvussa. Musiikin osuuteen rock-lyriikan tutkimuksessa otan kantaa lyriikkaa käsittelevässä luvussa 3, ja kuvan ja sanan sekä sarjakuvan teoriaan paneudun luvussa 4.

2.1 Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus

Ekokritiikki tarkastelee kulttuurin ja luonnon välistä suhdetta (Korhonen 2014, 26). Kielen ja kirjallisuuden osuus näkyy etenkin siinä, miten luontoon liittyvät metaforamme sekä kirjallinen ajattelumme ja toimintamme vaikuttavat luontosuhteeseemme (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 8). Cheryll Glotfelty määrittelee ekokritiikin kirjallisuuden ja fyysisen ympäristön välisen suhteen tutkimiseksi. Siinä missä feministinen kirjallisuudentutkimus keskittyy sukupuolen perspektiiviin, on ekokritikoiden näkökulma kirjallisuudentutkimukseen maapallokeskeinen. (Garrard 2012, 3.) Yksi ekokritiikin esittämä kysymys on: millä tavoin ekologiset ongelmat näkyvät nykykirjallisuudessa ja populaarikulttuurissa? Tutkielmani ja aineistoni antavat yhdenlaisen vastauksen tähän kysymykseen, kun tarkastelussa on 2010-luvun rocklyriikka suosituilta suomalaiselta yhtyeeltä.

Luonto-termille voidaan antaa ainakin kolme merkitystä:

I) jonkin asian tai ilmiön perimmäinen laatu tai luonne, II) luontainen voima, joka ohjaa maailmaa tai ihmisiä tai molempia sekä III) materiaallinen maailma, jonka merkityksen piiriin ihminen voidaan lukea tai ei. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 8.)

Tässä työssä tarkastelen luontoa tuon kolmannen merkityksen kautta, fyysisenä ympäristönä, josta ihminen on ainakin osittain, omalla toiminnallaan erottanut itsensä, sillä se on nähtävissä albumin lyriikoissa, kuten kappaleessa Maalla, merellä, ilmassa: ”MIES VASTAAN

LUONTO VIHOLLISKONTAKTIIN” (5. Maalla, merellä, ilmassa). Luonto on saanut viime vuosikymmeninä aseman myös poliittisissa kysymyksissä ekologisten kriisien takia, mikä on pakottanut meidät pohtimaan suhdettamme muuhun elolliseen, luonnonvarojen käyttöömme ja velvollisuuksiimme ekosysteemiä kohtaan. Tähän liittyen keskeinen käänne tapahtui 1960-luvulla niin kutsuttuna ympäristöherätyksenä, jonka seurauksena ympäristön käsitys syveni ja uudelleen määrittyi. Sen sijaan että kokisimme ympäristön vain meitä ympäröivinä olioina ja ilmiöinä, alettiin ymmärtää sen olevan koko aineellisen olemassaolomme pohjana, jota omat toimmemme uhkaavat. Ympäristöhuolessa on kysymys siitä, että jopa hyvin harmittomiltakin tuntuvat toimet saattavat tuhota olemassaolollemme tarpeellisia ekologisia edellytyksiä. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 9.)

2.2 Dystopia

Dystopialla tarkoitetaan kielteistä tulevaisuudenvisiota, kuvausta yhteiskunnasta, joka on jollain tavalla epätoivottu tai kauhea (Tieteen termipankki). Erilaiset dystopiat voidaan jakaa karkeasti kolmeen tosiinsa usein liittyvään pääkategoriaan: poliittinen dystopia (esim. totalitaarinen yhteiskunta), ympäristödystopia (esim. ekokatastrofi) ja teknologiadystopia (esim. tekoälyn hallitsema yhteiskunta). (Claeys 2017, 5). Eric C. Otton kuvaa ekodystopioita seuraavasti: ”nykyisyyteen kiinnittyviä kriittisiä dystopioita, jotka laaditaan todellisista ekologisista uhista ja kehityssuunnista”. Suomalaisille ekodystopioille on tyypillistä kansallisen identiteetin uudelleenarviointi globaalissa maailmassa, jossa valtioiden rajat tai ulkopolitiikka eivät enää suojaa teknologisilta riskeiltä tai ympäristön ongelmilta. (Lahtinen 2017, 76, 80.)

Dystopiaa määriteltäessä on syytä ottaa huomioon sen vastakohta, utopia. Utopialla tarkoitetaan ihanteellista paikkaa tai yhteiskuntaa, jota ei ole olemassakaan (Hosiaisuus 2003, 978). Mikäli pyritään luomaan kaikille turvallinen utopistinen yhteiskunta, voidaan päätyä vahingossa dystopiaan. Onko yhteiskunta, jossa ihmisten käytöstä kontrolloidaan elämää rajoittavilla säännöillä ja sääntörikkomusten rangaistuksien pelolla enää ihanteellinen? Onkin hyvä pohtia, mikä hinta utopiasta on liian korkea, ja milloin siihen vaadittavat keinot muuttuvat dystopiaksi. (Claeys, 2017,6.)

Albumin ekokatastrofin kanssa ollaan samassa tilanteessa. Luonnonvarojen kohtuuttomalla kulluttamisella ja hyödykkeiden järjettömällä tuottamisella ja hankkimisella on haluttu luoda mukavat olot ihmiselle. Mukavuuksien ihannoiti tulevaisuudessa ilmenevä kappaleessa Pakkolasku, jossa tosin viitataan myös materiaalin ahdistavuuteen hymyn pakottamisella: ”OSTOSKESKUS ON SUOJANA PÄIDEMME YLLÄ / NAUTTIEN OLOSTA YRITÄMME HYMYILLÄ” (Pakkolasku). Kun luonnonvarat sitten loppuvat ja roskavuoret kasvavat kasvamisestaan, huomataan että elämää helpottamaan tarkoitettu materiaali koituu elinympäristön tuhoksi ja ihmiskunnan kohtaloksi. Ympäristöherätyksen myötä aletaan pohtia voiko asialle vielä tehdä jotain.

Kappaleessa Viestintuoja tämä ajatus tiivistyy hyvin kahdessa viimeisessä rivissä: ”OLI NOUSTAVA ITSE YLÖS UTOPIAN RAUNIOISTA / EI UNELMA VALOA VAADI, VAAN ROHKEUTTA” (Viestintuoja).

2.2.1 Apokalypsi

Apokalypsilla on totuttu viittaamaan uskonnolliseen ilmestyskirjallisuuteen, mutta nykyään sen nähdään tarkoittavan laajemmin erilaisia maailmanlopun ja laajamittaisten tuhojen kuvausta. Postapokalypsi puolestaan kuvaa apokalypsin jälkeistä aikaa tai maailmaa, jossa elinolot ovat merkittävästi muuttuneet aiempiin nähden. Apokalypsin myötä voidaan päätyä taas utopian äärelle: uuden maailman rakentaminen alkaa nollassa ja eloonjääneillä on mahdollista tehdä asiat paremmin. (Raipola 2017, 89–90.) Metson sarjakuva kuvaa tällaista postapokalypista maailmaa, jossa eloonjäänyt lähtee etsimään tietoa uudesta elinympäristöstään, ja Viimeinen Atlantis -kappaleessa kuullaan myös kehoitus maailman jälleenrakentamisesta.

2.2.2 Vedenpaisumusmyytti

Yksi tunnetuimmista vedenpaisumusmyyteistä on Platonin dialogeista *Timaios* ja *Kritias* (n.360.eaa.) löytyvä tarina Atlantiksen ihanteellisesta saaresta, jonka jumalat upottivat mereen rangaistuksena sen asukkaiden moraalittomuudesta. Muita tunnettuja vedenpaisumusmyyttejä löytyy kirjattuna *Raamatusta* ja *Gilgameshista*. Vedenpaisumusmyytti on hallitseva aihe ilmastonmuutoksen kuvaamisessa sen tieteellisten, historiallisten, kulttuuristen ja kirjallisten syiden vuoksi. Myyttiä enemmän aiheen suosion taustalla ovat kuitenkin todelliset olosuhteet. Sulavista mannerjäistä aiheutuva vedenpinnan nousu aiheuttaa valtavan laajan tuhon. (Lahtinen 2017, 77, 81, 82.) Teoksessa yhteys Atlantis-myyttiin on selkeä tekstin ja aiheen tasolla, jo pelkästään albumin ja sen viimeisen kappaleen nimessä. Uhkaavasta vedenpaisumuksesta kertoo esimerkiksi Rikkipää -kappaleen viimeinen rivi: ”VEDEN PINTA NOUSEE JA NOUSEE JA NOUSEE” (Rikkipää).

3 ALBUMIN SANOITUKSET

Albumin lyriikkaa tarkastellessani kiinnitän huomiota siihen, kuinka ihmisen ja luonnon välistä suhdetta kuvataan, ja kuinka ihmisen toimet albumin kappaleilla ovat johtaneet teoksessa kuvattuun tilanteeseen. Näiden lisäksi nostan esiin sitä tuhon ja dystooppisuuden kuvausta, jotka teoista ovat aiheutuneet. Teoksen kappaleet muodostavat tarinallisen kokonaisuuden, joka kuvaa ekokatastrofissa tuhoutuva maailmaa ja ihmisen eloonjäämiskamppailua sen keskellä. Lyriikoilla on yksi selkeä puhuja, eloonjäänyt, jonka näkökulmasta asioita esitetään.

Osa kappaleista on hyvinkin sidonnaisia toisiinsa, muutenkin, kuin vain teeman kautta. Ensimmäinen kappale S.O.S (Salatkaa oma sijaintinne) on pakkolaskua tekevässä lentokoneessa nauhalle puhuttu viesti:

“Veden pinta lähestyy
Liikun tuhat kilometriä tunnissa itään
Aurinko laskee takanani ja laskee nousevan meren taa
Polttoainetta on jäljellä vajaan tunnin matkalle
Allani on pelkkää vettä
[--]
Tallennan tämän viestin muistoksi,
ihmiselämästä muistuttavaksi katoavaksi radioaallosi
Viimeisenä maan päällä, viimeisenä sen yläpuolella,
viimeisenä tallenteena
SOS
Salatkaa oma sijaintinne”

(S.O.S (Salatkaa oma sijaintinne)).

Kansainvälistä hätämerkkiä ja avunpyyntöä tarkoittava kirjainyhdistelmä kääntyy kappaleessa pääläelleen. Sen sijaan, että mahdollisten selviytyjien haluttaisiin löytyvän, on viestin äänittäjän mielestä parempi pysyä piilossa. Kappaleessa 10. Eloonjäänyt taas kuvataan hetkeä, jolloin tuo viesti on äänitetty:

“KEROSIINI PALAA, HORISONTIN YLLÄ AURINKO – SE LASKEE, KAUNIIMPANA KUIN
KOSKAAN
PAKKOLASKUN, TULEN, PAINEEN LÄPI VIESTINÄ ON LYHYESTI: EI OLE
ELOONJÄÄNEITÄ
MUSTA LAATIKKO, TÄTÄ SELVINNYT EI IHMINEN
[--]
NOJAAN PEHMEÄÄN ISTUIMEEN, TALLENNAN TARINANI,
JA KUN MERI KUTSUU, MINÄ KUUNTELEN”

(Eloonjäänyt).

Eloonjääneessä kuvattu pakkolasku on käänne, jonka jälkeen kappaleessa Viimeinen Atlantis kuvataan jo postapokalyptista maisemaa, ja kerrotaan tuhosta selvinneestä henkilöstä: “KONEEN SIIVET AALTOJEN VARASSA / YKSI MATKAAJATARINAN LOPUSSA” (Viimeinen Atlantis). Postapokalypsille tyypillinen selviytymiskamppailu ja maailman jälleenrakennus kuvataan myös. Avoimeksi tosin jää, onko yhden ainoan selvinneen mahdollista rakentaa uutta ihmiskuntaa, vai voittiko luonto lopulta ihmisen.

“ELOONJÄÄNEELLÄ, SILMINNÄHNEELLÄ TAVOITTEENA VAIN SELVIYTYÄ
MINIMOIDA VAHINKO JA TUHO, KASATA MAAILMA PALA KERRALLAAN
ELOONJÄÄNYT JÄÄ KADONNEEKSI”

(Viimeinen Atlantis).

Kappaleiden 1-10 väliin jäävät laulut kertovat lentokoneen pakkolaskua edeltävistä tapahtumista, ja kulttuurista, joka on aiheuttanut luonnon tuhoutumisen.

3.1 Ihminen vastaan luonto

Ihminen kuvataan albumilla luonnosta vieraantuneena. Villin luonnon ja ihmisen luoman kulttuurin vastakkainasettelu on selkeä: “KERÄSIN MATERIAA, TARPEISTA VIIS / KUN SUORAA KULMAA EI LUONNOSTA LÖYTÄNYT, SE KEKSITTIIN” (Rikkipää). Ihmisen pienuus iankaikkisen luonnon rinnalla tunnustetaan toteamalla, että ihminen on jäänyt evoluutiosta jälkeen: “JÄRKI ON KYSYÄ, LUONTO JA TIEDE VALITA / OLEMME LENKKEINÄ KETJUSSA HETKEN JA SIINÄ KAIKKI” (Elämän tarkoitus), ja

“JOS OLISIMME KEHITTYNEET TARPEEKSI, EHKÄ OPPINEET LENTÄMÄÄN OMIN
SIIVIN
EMME KONTROLLIA HAKIEN OLISI EKSUNEET REITILTÄ LUONNONLAKIEN, VAAN
NÄHNEET YLI RAJOJEN, YLI OHJAINTEEN
[--]
EVOLUUTIO JÄÄ, VAIN IHMINEN HÄVIÄÄ, EI MEITÄ OLLUT SYYTÄ SÄILYTTÄÄ”

(Eloonjäänyt).

Luonnon ylivertaisuus käy ilmi myös Viimeinen Atlantis -kappaleessa, jossa todetaan kuinka “JÄÄKARHUT KYLLÄ JÄÄVÄT ELÄMÄÄN JOS NE VAIHTAVAT VÄRIÄÄN ROSKAMERESSÄ / SIIVEKKÄÄT PESIVÄT STYROKSIIN JO SILLOIN AIEMMIN MEITÄ PAREMMIN” (Viimeinen Atlantis). Ihmisen tarve pitää itseään luomakunnan kruununa on joutanut pisteeseen, jossa luomamme kulttuuri ja keksinnöt eivät pelastakaan meitä luonnon ottaessa vallan. Sen sijaan eläimillä on vielä mahdollisuus selviytyä, mikäli ne sopeutuvat uuteen elinympäristöönsä. Huoli uhanalaisten eläinlajien kohtalosta on puhuttanut tiedemaailmaa jo vuosia, kuten juuri mannerjäiden sulamisen vaikutus jääkarhujen elinoloihin, joten laulun lyriikat pureutuvat kiinni todelliseen ongelmaan.

Ihmisen ahneus tulee selväksi heti Maalla, merellä, ilmassa -kappaleen alussa: “JULISTETIIN RADIOSSA: LUONNONVARAT LOPPUVAT/ EN KUULLUT/ RAAHASIN JO RAKASTA TAVARAA EVAKKOJONOSSA PITKIN MAISEMAA” (Maalla, merellä, ilmassa). Tästä käy ilmi Johanna Turusen artikkelissaan esiintuoma ekoimperialismi. Kapitalismin myötä luonto nähdään vain kertakäyttöisenä hyödykkeenä, ja imperialismi näkyy alueiden valtaamisena, tyhjäksi kuluttamisena ja hylkäämisena, jolloin luonnon kestäväälle käytölle ei ole tarvetta. Aina löytyy uusia alueita, joita vallata ja tuhota. (Turunen 2019, 26.) Ihminen ei välitä, vaikka menettäisi elintilansa ja joutuisi evakkoon, kunhan jaksaa kantaa tavaravuorensa mukanaan. Samassa kappaleessa tulee ilmi myös rajuin ihmisen ja luonnon vastakkainasettelu, jossa luonnon järkkäminen on verrattavissa jo sotatilaan:

”MARSSIMME SOTAAN MAATAMME VASTAAN
MIES VASTAAN LUONTO VIHOLLISKONTAKTIIN
TÄMÄ TAISTELU HÄVITÄÄN MAALLA, MERELLÄ, ILMASSA
MIES VASTAAN LUONTO VIHOLLISKONTAKTIIN
ME HÄVIÄMME MULTAAN, MUTAAN, MYRKKYKAASUIHIN”

(Maalla, merellä, ilmassa).

Luonnon kanssa harmoniassa eläminen on vaihtunut viholliskontaktiin. Ihmiskunta osaa kuitenkin olettaa taistelu lopputuloksen, oman häviönsä. Häviäminen tässä yhteydessä ei tarkoita pelkästään taistelun häviötä, vaan koko ihmislajin hävittämistä maan päältä: hautaamista multa, hukuttamista mutaan ja tukehduuttamista myrkylliseen kaasuun.

3.2 Ihmisen toimet

Luonnonvarojen loppuminen tulee ilmi kappaleen Piste jolta ei ollut paluuta alussa: “OLIMME OHITTANEET PISTEEN JOLTA EI OLLUT PALUUTA / KUIN VALOMERKIN: LISÄSY YUHLIA” (Piste jolta ei ollut paluuta). Tämä tuo mieleen maailman ylikulutuspäivän,

eli vuosittaisen laskennallisen päivämäärän, jolloin sinä vuonna ihmisen ekologisen jalanjäljen katsotaan ylittäneen maapallon biokapasiteetin (WWF). Sen sijaan, että asialle haluttaisiin todella tehdä jotain, todetaan kappaleessa, että turha murehtia, jatketaan samaan malliin. Kappaleessa kuluttamista verrataan humaltumiseen, ja toisaalta sillä turrutetaan syyllisyyttä ympäristön tuhoamisesta, mutta lopputulos ei muutu miksikään:

“OLI PULLON PUHEENVUORO, MINÄ(KIN) NOSTIN SEN, JOIN KAIKEN
NIELIMME VIIMEISENKIN VALHEELLISEN LAUSEEN
[--]
SÄHKÖN PALATESSA JATKUISI JUHLAMME HILJENTÄEN
HUUTAVAN OMATUNTOMME, MUTTA HUONO UUTINEN OLI AINUT UUTINEN
MYÖS TÄLLÄ KERTAA” (Piste jolta ei ollut paluuta).

Kuluttamisen hintaa käsitellään myös Pakkolasku -kappaleella “NIIN KAUAN KUN SAAS-
TUTTAMINEN ON MAKSUTONTA / KAUPAN ULKOPUOLINEN OSAPUOLI MAK-
SAA LASKUN” (Pakkolasku). Näin jo kappaleen nimi voidaan tulkita lopulta pakosti makset-
tavaksi hinnaksi, jonka ihmiskunta joutuu jossain vaiheessa kokemaan. Mutta kuten edellisellä
kappaleella, ei ihmiskunta tässäkin tapauksessa ole vielä valmis ottamaan vastuuta tekemisistään:
“TALOUSKRIISI ON SYYPÄÄ KAIKKEEN, VAAN KAUAN ELÄKÖÖN KULU-
TUSJUHLA” (Pakkolasku). Lopulta ihminen hukuttaa itse itsensä tavaraan, jolla on niin ha-
lunnut ostaa statusta itselleen:

“ KALASTIT TONTILLA, AUTOILLA, MUOVIMATERIAALLA
ARVOSTUSTA, MUTTA HUKUTIT KAI AVAIMESI
[--]
HUKUTIT ITSETUTOA, HUKUTIT MATERIAALLA HUKUTIT PELKOA JA HEIKKOUTTASI
KOLME JOS KAHDEN HINTAAN SAA TAVARAA,
HALUTAAN TÄTÄ JA TÄTÄ JA TÄTÄ JA TÄTÄ JA TÄTÄ
HUKUTIT KULUTTAJANA, HUKUTIT VELALLISENA
HUKUTIT LUONTOSI JA VAPAUTESI
KOLMEA KAHDEN HINTAAN EI OLEKAAN
LASKU ON TÄTÄ JA TÄTÄ JA TÄTÄ JA TÄTÄ JA TÄTÄ”

(Pakkolasku).

Kuluttamisen tapa nähdään järjettömänä ja mielikuvat tarjouksista valheellisina. Etäännyminen luonnosta tulee esiin tässäkin kappaleessa, ja samalla materian kahlitsevuus – velkaannumme ja menetämme vapautemme havitellessamme egoa pönkittävää tavaraa. Rikkipää -kappaleessa korostetaan, että kuluttamisen taustalla ei ole edes perustarpeiden tyydyttäminen, vaan: ”OMAN PÄÄN PÄÄOMA, YKSILÖKESKEISYYS / KERÄSIN MATERIAA, TARPEISTA VIISI” (Rikkipää). Jäteputkiaivoissa annetaankin vaivaan ytimekäs neuvo: “SÄÄSTÄ LUONTOA / MINIMOI KULUTUS JA KUOLE” (Jäteputkiaivot).

Kappaleessa Rikkipää katse nostetaan kuitenkin jo omaa napaa kauemmas ja oman toiminnan vaikutuksia aletaan arvioida. Materian tuoman statuksen arvo tulee hyvin

esiin ”kuluttajakuninkaan” -tittelissä, kuninkaallisen arvon saamiseen riittää nykymaailmassa pelkkä tavaran haaliminen. Kuluttaminen liitetään myös osaksi ihmisyyttä ja kulttuuria, joten materiaalilla myös erotutaan villistä ja kaoottisesta luonnosta. Kuninkaallinen perintömme ei tosin ole kovin imartelevan kuuloista:

“KANNON KRUUNUA KULUTTAJAKUNINKAAN, IHMISEN VOIMIN TOIN
KONTROLLIA KAAOKSEEN
KUN SOIHTUMME SULATTIVAT RUHOMME SOHVIIMME, TOTESIN: “VAIN MUOVI
ELÄÄ IKUISESTI”
[--]
JÄTÄMME JÄLKEEMME VAIN MUOVIA JA PASKAA”

(Rikkipää).

Muovi on varmasti yksi ihmisen pahimpia keksintöjä luonnon näkökulmasta, eikä ihminenäkään vältty sen haitoilta, sillä vastikään uutisoitiin mikromuovia löytyneen ihmisen omasta verestä ja istukasta (Yle 28.3.2022). Jokainen on varmasti kuullut myös merissämme kelluvista valtavista roskalautoista, ja tämä ilmiö tulee myös ilmi lyriikoissa “MEREN YLLÄ ON MANNER MUOVIA / LAUTTANA PEITTÄEN EUROOPPAA” (Viimeinen Atlantis). Tämä ei ole ainoa kerta, kun aihe nostetaan esiin suomalaisessa populaarimusiikissa. Myös rap-artisti Palefacen Kuinka historiaa luetaan? -kappaleella (2012) puhutaan Espanjan kokoisesta roskalautasta Tyynessä meressä. Tuhoisan perintömme syyksi osoitetaan yksilön itsekkyyden lisäksi sen sallinut järjestelmä:

”LAINSÄÄTÄJÄN VASTUU YMPÄRISTÖSTÄ OLI LIIAN LYHYEKSI SÄÄDETTY JA
TÄMÄN TÄSTÄ
VALTA KORRUPTOI TÄMÄN MÄDÄN JÄRJESTELMÄN, LATVASTAAN LAHON,
OKSILLAAN MÄTIÄ HEDELMIÄ”

(Rikkipää).

Ihmisen luoma hallinto kuvataan mätänä hedelmäpuuna, ja tämä vertaus sopii hyvin luonnon ja kulttuurin ristiriitaan. Luontoa suojelemaan tarkoitettu järjestelmä on epäonnistunut tehtävässään. Korruptio on kuin tauti tai tuholainen, joka tuhoaa hyvään tarkoitettun aatteen, lahotetaan ja mädättäen sen, jolloin se ei pääse toteutumaan. Ote tuo esiin myös ikuisen arvokysymyksen: kumpi painaa ihmisen vaakakupissa enemmän, ympäristö vai raha?

Elämän tarkoitus -kappaleessa käsitellään luonnon sijaan enemmän ihmisen suhdetta uskontoon, etenkin sokean uskomisen naurettavuutta. Toisaalta kappale kuvaa myös sokeaa uskonnosta omaan elämäntapaan yleisemmin, kuten kuluttamiseen ja luonnon tuhoamiseen oman hyödyn vuoksi. ”Luvattu maa” voi olla se arvostus ja ihailu, jota meille kuluttajille mainostetaan uutuustuotteiden ja suosittujen brändien kautta, ja rahaa palvotaan uskonnon lailla. Se voi tarkoittaa myös utopiaa, oli se sitten juurikin maallisen materian muodostama, tai uskovaisten taivas:

”SE, MINKÄ KEHDOSTA MUKANASI KANNAT, SINUT ON OPETETTU USKOMAAN
ODOTAT VAPAUTTA HAUTAAN SAAKKA, JONOTAT, KOSKA ON TAPANA NIIN
OLET KASVATETTU TUOTE, TAKUUNA IKUINEN ELÄMÄ TAI LUVATTU MAA
KUMARRAT VOIMAA JA VALTAA JA KUNNIAA
KUMARRAT LAPSEN LAILLA USKONTOA ”

(Elämän tarkoitus)

Kappaleen uskontoa kritisoivan sanoman voi kuitenkin nähdä liittyvän myös Atlantis-myyttiin. Platonin kertomuksessa jumalat upottivat saaren mereen rangaistuksena sen asukkaiden moraalittomasta ja itsekkästä käytöksestä. Albumilla puolestaan tulee hyvin selväksi, miten ihmiset ovat itse vastuussa kohtalostaan, ja rangaistus ei tule minkään jumalhahmon, vaan luonnon itsensä toimesta.

3.3 Tuhon kuvat ja dystopia

Ihmisen ja luonnon kamppailua kuvaavassa Maalla, merellä, ilmassa -kappaleessa todetaan maailman sisällissodan syttyneen. Enää ei ole kyse valtioiden sisällissodista, sillä ekokatastrofi iskee kaikkialle keinotekoisista valtionrajoista piittaamatta. Tuttua sotakuvastoa ilmentävät pommikoneet, teiden varsilla makaavat ruumiit ja tuhon keskellä vaeltavat lapset:

”LENTOKONEIDEN LASTINA TAIVAALLA EI OLLUT TURISTEJA VAAN POMMEJA
SINÄ PÄIVÄNÄ AJORADOILLA MAKASI ENNÄTYSPALJON RAATOJA
ETÄISTEN SAARIVALTIOIDEN YHTEYDET KATKAISTIIN, ÖLJY LOPPUI
HAPPOSATEISTEN JOKIEN VARSILLA VAELSI LAPSIA ILMAN VAATTEITA
PAKENI LÄÄKÄRIT YLI RAJOJEN, RIKKAAT SUOJIIN KAUPUNKIMAASTUREIDEN”

(Maalla, merellä, ilmassa).

Rikkaat koittavat hakeutua turvaan kaupunkimaastureihinsa, vaurauden materiaalisiin symboleihin, mikä luo vahvan kontrastin vaatteensakin menettäneisiin lapsiin. Heikoimmista ei pidetä enää huolta maailmanlopun hetkellä. Irvokkaimmin tätä itsekkyyttä kuvaa lääkäreiden raukka-mainen pakeneminen yli rajojen, viitaten Lääkärit Ilman Rajoja -avustusjärjestöön, jonka kuuluisi juuri tällaisessa tilanteessa tarjota humanitaarista apua sitä tarvitseville, eikä hylätä tehtäviään.

Kappaleessa Rikkipää kuvataan hyvinkin apokalyptistä maisemaa:

”RAAVIN ITSENI YLÖS TUHKASTA, NOSTIN KATSEEN NAVASTANI JA PANIN
MERKILLE:
KOKO VITUN MAAILMA OLI ISO TULIPALOALUE
TULI LÄMPÖTILAN JA VEDENPINNAN NOUSEMINEN, MAASTOPALOT LEVEINÄ

TSUNAMIAALTOINA
TULI PANDEMIAT, TALOUSKRIISITERRORISTIT, TULI PALAVA HALU NIMETÄ
PYROMAANI”

(Rikkipää).

Jään sulamisen ja muovin ongelmallisuuden lisäksi maastopalot ovat aiheuttaneet viime vuosina suuria vahinkoja ainakin Australiassa ja Yhdysvaltojen Kaliforniassa. Kuivuuden aiheuttaman maastopalariskin uskotaan kasvaneen ilmastonlämpenemisen ja siitä johtuvien sääntäiri-ilmiöiden johdosta. Veteen liitetty tsunami muodostuukin tällä kertaa tulesta, täysin vastakkaisesta elementistä, ja tsunamiaallon tuhoisa voima yhdistettynä tuleen tekee kuvauksesta katastrofaalisen kuuluisen. Ihminen ei osaa ottaa tässäkin tilanteessa kollektiivista vastuuta tekemisistään, vaan syytä on osoitettava jostain muualta. Vastuunpakoilua korostaa pyromaani -sanankäyttö, ikään kuin tällaisen katastrofin saisi aikaan vain mielenvikainen tuhopolttaja, ei normaali yhteiskuntakelpoinen ihminen. Rikkipäässä annetaan myös ensimmäiset viitteet Atlantis-myyttiin liittyvästä vedenpaisumuksesta: ”VEDEN PINTA NOUSEE JA NOUSEE JA NOUSEE” (Rikkipää).

Dystopiaa hyvin esiintuva kuvaus on myös ihmisten joukkopako ympäristön tuhoutumisen tieltä. Kappaleessa Tsunami kuvataan pakomatkan alkua ja kulkua, laskemalla päiviä pahaenteisesti taaksepäin, aivan kuin jäljellä olevaa elinaikaa. Ihmisen luoma keinotekoinen järjestys on myös rikkoutunut. Lentokentät, jotka tunnetusti toimivat hyvin järjestelmällisesti ja ovat tarkkaan hallittuja ja vartioituja, ovat nyt kaaoksen keskipesteinä, joista vain vahvimmat pääsevät pakenemaan. Passin tarkastukselle ei ole maailmanlopun elonjäämistäistelussa aikaa:

” VESI VETÄYTYY, VESI VETÄYTYY, AIKA PAETA, LÄHTÖLAUKAUS
VESI VETÄYTYY, VESI VETÄYTYY, VARMIN KEINO PÄÄSTÄ HENGESTÄÄN ON
JÄÄDÄ RANTAAN MAKAAAMAAN
NELJÄ PÄIVÄÄ, JUOKSU YLÄMÄKEEN JATKUU, ON KORKEALLE EHDITTÄVÄ
KOLME PÄIVÄÄ, LIIKE LIHAKSET RIKKOO, VERI HAPONNA KUOHUU
KAKSI YÖTÄ MATKAA ON, RAJAT JA RAAJAT ON AUKI, EI PASSEJA TARVITA
SILLÄ LENTOKENTÄN PÄÄHÄN PÄÄSI PUOLET, LOPUT ON KUOLLEET”

(Tsunami).

Samankappaleen lyriikoiden lopussa on tekstinpätkä, jota äänitetyssä kappaleessa ei kuulla. Siinä maan pinnalta lentokoneilla paenneet näkevät, kuinka ekokatastrofi ottaa viimeisen harppauksen, tuhoten niin ihmisen luomat keinotekoiset valtioiden rajat, kuin luonnon omat luomukset, jäätiköt, kalliit ja eläimetkin.

”Edessä lauma lentokoneita viimeisellä suoralla, lennän joukon kärjessä lähteen
Allamme vesi halkoo maan, jää murskautuu, rajat huuhtoutuvat, kalliit luisuvat mereen,
muta puhdistaa rannat kellujista, höyry polttaa vuoren eläimet, loppuräjähdyks”

(Tsunami).

”Loppuräjähdyks” kuvaa hyvin tuhon lopullisuutta. Siinä missä universumin alkuräjähdyks pani alulle elämän, on loppuräjähdyks sen kaiken lopettava.

3.4 Musiikin osuus rocklyriikan tulkinnessa

Rocklyriikan tutkimuksessa täytyy vähintäänkin sivuta musiikin elementtiä. Lauluja ei tule nähdä pelkkinä teksteinä tai runoutena, sillä musiikki antaa merkityksiä ja tietyt raamit lyriikalle. Yhtyeen musiikin ja tyylin tuntemus on olennaista lyriikkojen tulkinnessa, sillä puhdas tekstin analyysi voi tuottaa harhaanjohtavia päätelmiä. Musiikki luo siis tietynlaisen kontekstin käsiteltävälle lyriikalle (muista konteksteja voivat olla bändin esiintyminen, visuaalisuus, musiikin historia ym.). (Oksanen 2007, 160–161.)

Musiikki antaa tässä tapauksessa teokselle paljon esimerkiksi sanojen rytmityksen kannalta, minkä voi kokea aivan eri tavalla, mikäli luetaan pelkkää lyriikkaa. Toisaalta Hyyrysen ajoittain karjumat tai musiikin alle hukuvat sanat pääsevät oikeuksiinsa, kun tekstiä tarkastellaan lähempää. Piste jolta ei ollut paluuta, Maalla, merellä, ilmassa ja Tsunami-kappaleiden loppuun on lyriikoihin kirjattu lainausmerkkeihin osat, joita alkuperäisen albumin äänitetyissä kappaleissa ei kuulla ollenkaan. Tekstit liittyvät kuitenkin vahvasti kappaleiden teemaan, joten ne antavat painoarvoa nimenomaan teoksen painetulle versiolle, kirjalle tai kansivihkolle, ottaen näin kantaa albumin multimodaalisuuteen. Vuonna 2020 re-masteroidulta *VAI0* -albumilta nämä alkuperäiseltä teokselta poisjääneet puhutut tekstiosuudet kuitenkin löytyvät. Albumia kuuntelemalla selviää, että esimerkiksi Maalla, merellä, ilmassa -kappaleen poisjäänyt osuus on tarkoitettu kappaleen alkuun.

Musiikki luo myös tarinan kannalta tärkeää tunnelmaa. Laulut 1–10 ovat kaikki nopeatempoisia ja metallimusiikille tyypillisiä elementtejä omaavia, kuten raskaita rumpuja, säriseviä kitaroita ja karjuttuja sanoja. Musiikillisilla elementeillä luodaan uhkaavaa ja jopa aggressiivista tunnelmaa, mikä kuvaa hyvin ekokriisissä rypevää ja panikoivaa, kohti maailmanloppua matkaavaa ihmiskuntaa. Albumin viimeiseksi sijoitettu nimikkokappale Viimeinen Atlantis on puolestaan huomattavasti rauhallisempi ja melodisempi edeltäjiinsä verrattuna. Viimeisen Atlantiksen ero muihin kappaleisiin näkyy niin musiikillisella, tarinallisella kuin kuvallisellakin tasolla. Jokaisen elementin myötä voidaan tehdä johtopäätös siitä, kuinka kappaleilla 1–10 esitetty tuho on laantunut ja vedenpaisumuksen puhdistama maailma aukeaa uuteen aamuun, jossa eloonjääneen tehtävänä on rakentaa se uudestaan parhaansa mukaan.

4 SARJAKUVA

Sarjakuva on eräänlainen ikonoteksti eli tekstin ja kuvan yhdistelmämuoto. Sana ja kuva välittävät yhdessä kertomusta, jota ne eivät välttämättä yksin kykenisi ilmaisemaan, ja sarjakuvaa luettaessa seurataankin sanan ja kuvan yhdessä luomaa merkitysten tasoa. Sarjakuvassa kuvan ja sanan tehtävänä on palvella kertomuksen jatkumoa, eli sarjakuvaa luettaessa sanan ja kuvan yhdistely tapahtuu kertomuksen hahmottumisen myötä. (Mikkonen 2005, 295-296.)

Sarjakuvassa kuvan ja sanan suhde voi olla joko syntagmaattinen eli yhdistelevä, tai paradigmaattinen eli valintaa korostava. Syntagmaattisessa suhteessa kuva ja sana korostavat kertomusta, esityksen jatkumoa ja merkityksen ketjua. Paradigmaattisessa suhteessa taas kertomuksen kronologialla ei ole niin väliä, vaan kuva ja sana muodostavat niiden välisten assosiaatioiden kautta merkityksen. Tällöin kuva voi toimia esimerkiksi metaforana kertomuksen tapahtumille. (Mikkonen 2005, 299.) Kun Metson sarjakuvaa tutkitaan linkitettyinä albumin lyriikoihin, voidaan siinä havaita selvän syntagmaattisen suhteen lisäksi paradigmaattinen aspekti. Lyriikoihin liitetyt ikonit (enemmän luvussa 5) toistuvat sarjakuvassa kertoen tarinaa ajasta ennen sarjakuvan nykyisyyttä, ikään kuin viitteinä maailmanloppuun johtaneista tapahtumista.

Sarjakuvassa kielelliset ja visuaaliset elementit voivat toimia toistensa indekseinä jatkuen toisissaan sekä ajallisesti että muodollisesti, eli niillä on selkeä toisiinsa viittaava tehtävä. Tämän lisäksi kuva ja sana voivat viitata johonkin kolmanteen asiaan, kuten tässä tapauksessa ikonien ja ajatuskuplien avulla albumin lyriikoihin. (Mikkonen 2005, 22.) Sarjakuville on ennen ollut hyvin tyypillistä tietynlainen puheliaisuus, jossa kuva on helposti jäänyt sanan jalkoihin. Nykyään piirtäjät eivät enää pelkää vaimentaa sarjakuvan ääntä, vaan antavat enemmän tilaa kuvalle, jolloin saadaan mahdollisuus ajatella kuvien kautta ja luoda tunnetta visuaalisilla keinoilla. (Groensteen 2013, 6.) Tämä on selkeästi nähtävissä Metson kuvituksessa. Hahmon ajatus- ja puhekuplat ovat lyhyitä, korkeintaan parin virkkeen mittaisia, eikä niitä ole käytetty jokaisessa ruudussa. Myös ääniefektejä on käytetty säästeliäästi. Vain hahmon oksentaessa, kompastellessa, yskiessä ja veteen tippuvan esineen päästämässä äänessä on käytetty äänitehosteita (ruudut 8, 13, 19 ja 24). Tämä luo tunnelmaa hiljaisesta ja aavemaisesta ympäristöstä, mitä kuvitus ja ajatus yhdestä ainoasta eloonjääneestä tukee.

Äänimaailman puuttuminen kirjoitetulta tasolta ei tarkoita, etteikö sitä olisi. Sarjakuvassa on hyvin havaittava aistimaailma (McCloud 1994, 121). Sateen äänen ruuduissa 19-21 voi kuvitella kuulevansa jo pelkän kuvituksen kautta, samoin jokainen varmasti tietää, miltä veden alla sukeltaessa kuulostaa (ruutu 26.). Myös ruudussa 30 rannan tuntumassa kuvatut lokit voi kuvitella kirkumaan niille tyypillisellä tavalla, vaikkei sitä ole erikseen merkitty. Sateen äänen lisäksi kuvituksesta on aistittavissa sen vaikutus hahmon palelemiseen ja vaatteiden kastumiseen ruudussa 19, jossa hahmo on kietonut kätensä ympärilleen. Ruudussa 21 hahmo toteaa ”Märkiä kaikki, tuli on mahdottomuus”, heittäen tulitikkuaskin kädestään, mikä myös kertoo sateessa kastumisesta, todentaen näin kuvituksen kautta tehtyjen aistimusten todenmukaisuuden. Kuvitus antaa ympäristöstä hyvin mäkisen ja vaikeakulkuisen vaikutelman, mikä ilmenee paitsi värisävyjen luomasta syvyysvaikutelmasta, myös hahmon asennoista tämän kävellessä maastossa (esimerkiksi ruutu 13).

Sarjakuvassa hahmon ajatuksia tuodaan esille ajatuskuplilla huomattavasti enemmän kuin puhekuplilla. Ainoalla eloonjääneellä ei luonnollisesti ole ketään kenelle puhua, joten tämä on hyvin ilmeinen ratkaisu. Toisaalta myös lentokoneturman jäljiltä heikoilla oleva hahmon voi ajatella myös säästävän voimiaan, eikä juomakelpoisen veden saatavuudestaan ole tietoa, joten miksi kuivata suutansa turhalla puheella. Puhekuplat ovat käytössä ruuduissa 14 ja 15, joissa hahmo huomaa puutarhatontun, sekä ruuduissa 20-22, joissa hän vaeltaa sateisessa yössä kohti lentokoneen hylkyä. Puutarhatontun ihmismäinen olemus voi olla syy puheelle. Jollekin itseä muistuttavalle voi puhua tuntematta itseään täysin hulluksi. Yöaika ja sateessa viruminen taas antavat toisenlaisen motiivin ääneen puhumiselle: se rauhoittaa ja tuo lohtua tuntemattomassa ja pimeässä ympäristössä olon ollessa kurja niin henkisesti kuin fyysisestikin. Hahmon puheen ja ajatusten sisältöä ja yhteyttä albumin lyriikkaan tarkastelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

4.1 Sarjakuvan elementeistä

Sarjakuva koostuu kolmestakymmenestä samankokoisesta ruudusta ja kirjassa ruudut on aseteltu kuusi ruutua sivua kohden. Ruutujen muodoilla tai kokoeroilla ei näin luoda merkityseroja niiden välillä, vaan tarina etenee tasaisesti. Sarjakuvan tapahtumat etenevät ruuduissa kohteesta kohteeseen siirtymillä. Jokaisessa siirtymässä siis mennään uuteen kohteeseen pysyen kuitenkin saman kohtauksen sisällä. Esimerkiksi ruudussa 26 hahmo sukeltaa lentokoneen hyllyn sisällä ja seuraavassa ruudussa 27 hän kuuntelee jo mustan laatikon viestiä. Lukijan osallisuuden asteen on oltava riittävä, jotta nämä siirtymät ovat merkityksellisiä. (McCloud 1994, 71.) Tässä tapauksessa lukija on jo tietoinen siitä, että hahmo etsii tietoa ympäristöstään, ja mustan laatikon sijainti ja käyttötarkoitus ovat näin ymmärrettävät.

Sarjakuvan värimaailma on hyvin rajattu. Maisemaa hallitsevat musta, valkoinen ja harmaan sävyt. Korostusta tapahtuu pääväreillä: sinisellä, punaisella ja keltaisella. Esimerkiksi

lentokoneessa ja meressä on käytetty sinistä, hahmon kravatti, puutarhatonttu, mustalaatikko ja aallokon varoituskolmio erottuvat punaisena, ja keltaista esiintyy hahmon hiuksissa, tulevassa ja auringossa. Ruskean sävyjä esiintyy myös muutamissa esineissä, kuten lompakossa ja televisiossa. Värien käytöstä voi tehdä johtopäätöksen siitä, että tunnettu maailma lukuisine väri-
neen on peruuttamattomasti muuttunut. Tuhoutunut maailma on pelkkää harmaata ja mustaa, masentavaa roskamerta. Pääväreillä korostetut yksityiskohdat liittyvät selviytymiseen: väreillä ei ole tässä hetkessä muuta merkitystä kuin toimia tiedonrippeiden merkkeinä, kuten sinisellä korostettu lentokoneen hylky ja puneisella väritetty mustalaatikko. Hahmon kaulassa roikkuva puneinen kravatti on kuin viimeinen muisto entisestä sivistyksestä ja kulttuurista, osa asiallista pukukoodia, jolla voidaan mitata ihmisen arvo.

Punainen väri toistuu myös puutarhatontussa, banaalissa esineessä, jolla kuvataan hyväuskoisia ihmismassoja, tulitikkujen rikkipäissä, joilla symboloidaan ihmisen kekseliäisyyden ylivoimaisuutta, kuulakärkikynässä, keksinnössä, jolla kirjaamme tietojamme, ja tsunamista kertovassa varoituskolmiossa, ennakoitavan katastrofin varoituksessa. Punainen kuvaa siis hyvin ihmisyyden eri puolia, jotka tosin kaikki liittyvät jollain tavalla ihmiskunnan ylimielisyyteen: yksilökeskeisyyteen, massojen hallintaan, omaan älykkyyteen sokaistumiseen, ja tietoon siitä, että luonto saattaa tulla ja tuhota rannikon hetkessä, mutta asutetaan se silti. Punainen on myös tunnetusti varoitusväri, jolla kriisiä voidaan symboloida. Viimeisen ruudun hallitseva sininen väri tasaisena veden elementtinä puolestaan luo rauhoittavaa tunnelmaa, ja kertoo että tuho on nyt ohi ja ekokatastrofi tyyntynyt.

Sarjakuvassa kuvatun tarinan kestosta saadaan tietoa ruutujen 1, 16 ja 28 oikean yläreunan tekstilaatikoista: KESKIPÄIVÄ, YÖ ja AAMU. Näin ollen sarjakuvan tarinan kestoksi voidaan arvioida alle vuorokausi. Visuaaliset elementit puoltavat vuorokauden ajan muutosta: päiväsaikaan taivas on kirkas, yöllä se on musta ja tähdillä kuvitettu, ja aamusta taivas on harmaa. Viimeisessä ruudussa kuvataan myös horisontista nouseva aurinko, joka symboloi uuden aamun lisäksi uutta alkua, tuhon jälkeisen maailman uudelleenrakennusta.

4.2 Sarjakuvan hahmo

Sarjakuva alkaa harmaasta maisemasta, jossa miesmäinen hahmo, eloonjäänyt, makaa vatsallaan maassa. Käytän sanaa hahmo, sillä mitään varsinaiseen sukupuoleen viittaavaa tietoa sarjakuvassa ei anneta. Ulkomuodon, kuten ruumiinrakenteen ja vaatetuksen perusteella hahmo on tosin helppo mieltää mieheksi. Englannin kielessä sanalla 'man' voidaan viitata ihmiseen, ei vain mieheen, ja ihmiskunta on 'mankind'. Näin ollen hahmon miesmäisen olemuksen voidaan tulkita kuvastavan koko jäljellä olevaa ihmiskuntaa. Albumin lyriikoissa, kappaleessa Maalla, merellä, ilmassa, ihmiskunnan ja luonnon välinen viholliskontakti on esitetty nimenomaan sanoilla 'mies vastaan luonto', joka myös viittaa englannin kielen tapaan nostaa miessukupuoli edustamaan koko ihmiskuntaa.

Hahmo on menettänyt muistinsa lentokoneen pakkolaskun seurauksena. Ruudussa 5 hän tuijottaa rikkonaista peiliä muistamatta nimeään. Muisti palautuu vasta sarjakuvan lopussa ruudussa 29, sen jälkeen, kun hahmo on kuunnellut lentokoneen mustan laatikon viestin. Tuossa ruudussa hahmon kasvot paljastetaan ensimmäisen kerran. Hahmon kasvottomuuden voi nähdä kuvaavan paitsi menetettyä muistia, myös hahmon persoonattomuutta ja tämän edustavuutta koko jäljelle jääneenä ihmiskuntana. Ihmisen persoonalla ei ole väliä, kun saman lajin muita edustajia ei enää ole, ja ihmiskunta voi luonnon edessä näyttäytyä vain kasvottomana massana. Kasvojen paljastuttuakin niistä on hankala tunnistaa ketään. Arpiset ja veriset kasvot kuvastavat ihmiskunnan kokemaa tuhoa, samoin kuin hahmon rypistyneet vaatteet ja huono ryhti. Ruudussa 6 iskumaan lyyhistynyt hahmo roikottaa kädessään tyhjän näköistä lompakkoa todeten menettäneensä kaiken. Vaikka tuhoutuneessa maailmassa rahalla ei ole enää mitään arvoa, on kulttuurimme rahakeskeisyys niin syvälle juurtunutta, että omaisuuden menettäminen tuntuu hahmosta suuremmalta huolelta kuin vaikkapa suojan hakeminen.

5 LYRIKOIDEN JA SARJAKUVAN YHTEYS

Sarjakuva sijoittuu ajallisesti albumiin nähden Eloonjäänyt ja Viimeinen Atlantis -kappaleiden väliin, lentokoneen pakkolaskusta selvinneen miehen tutkimusmatkaan uuteen postapokalyp-tiseen maailmaan. Koska lyriikoissa on niin vahva yksi puhuja koko albumin läpi, yhdistän tämän puhujan sarjakuvan hahmoon. Sarjakuvassa hahmo muistaa lentokoneen mustan laati-
kon, ja kuunneltuaan sen viestin tunnistaa oman äänensä (ruutu 27). Viesti on sama, joka kuul-
laan kappaleessa S.O.S (Salatkaa oma sijaintinne): ”Veden pinta lähestyy, Liikun tuhat kilo-
metriä tunnissa itään...”. Sarjakuva toimii ikään kuin äänettömänä, kuvitettuna kappaleena
toiseksi viimeisen ja viimeisen kappaleen välissä, jonka tehtävänä on täyttää niiden väliin jää-
nyt tarinan aukko.

5.1 Albumin ikonit sarjakuvassa

Kirjassa jokaisen laulun lyyrikoiden alapuolella on liikenne- tai varoitusmerkkien kaltaisia iko-
neja, joissa esiintyy jonkin asian tai esineen siluetti Merkkien esineet ja asiat ovat tunnistetta-
vissa tai tulkittavissa albumin lyriikoissa. Nämä ikonit löytyvät myös sarjakuvasta, samassa
järjestyksessä kuin albumin kappaleissa ja ne voidaan näin nähdä tietynlaisina viitteinä ja link-
keinä lyriikoiden ja sarjakuvan välillä. Ikonien kuvaus ja niiden esiintyminen sarjakuvan ruu-
duissa menee seuraavasti:

1. S.O.S. (Salatkaa oma sijaintinne): ihmishahmo kolmion sisällä, ruudussa 1 maassa makaava ihmishahmo.
2. Piste jolta ei ollut paluuta: televisioruutu ympyrän sisällä poikkiviiva päällä, ruudussa 3 rik-
konainen televisio.
3. Pakkolasku: lompakko ympyrän sisällä, ruudussa 6 hahmon kädessä riippuva lompakko.
4. Jäteputkiaivot: vessapaperirulla kahdeksankulmiossa, ruudussa 9 vessapaperirullia.
5. Maalla, merellä, ilmassa: palava lentokone kolmion sisällä, ruudussa 12 savuavan lentoko-
neen hylky.

6. Elämän tarkoitus: puutarhatonttu ympyrän sisällä poikkiviiva päällä, ruudussa 15 puutarhatonttu.
7. Viestintuoja: hehkulamppu kolmion sisällä, ruudussa 18 palava nuken pää.
8. Rikkipää: tulitikku kolmion sisällä, ruudussa 21 tulitikkuaski ja tulitikkuja.
9. Tsunami: hyökyaalto ja ihminen suorakaiteessa, ruudussa 24 tsunamista kertova varoituskolmio.
10. Eloojäänyt: mustalaatikko neliön sisällä, ruudussa 27 viestiä toistava mustalaatikko.
11. Viimeinen Atlantis: jääkarhun siluetti suorakaiteessa, ruudussa 30 jääkarhu rantavedessä.

Suurimmassa osassa ikonien kuvituksista on käytetty jotain väriä korostamaan niitä, kuten ruskeaa lompakossa ja punaista varoituskolmiossa, aivan kuin niiden haluttaisiinkin löytyvän ja niiden merkitystä pohdittavan. Kuten edellisessä luvussa jo todettiin, ikonien käyttö luo paradigmaattista suhdetta kuvan ja sanan, tässä tapauksessa lyriikan välille, osoittaen niiden vahvan siteen. Ilman lyriikkoihin tutustumista ja niiden kertoman tarinan tuntemista sarjakuvan tulkintaa jää todennäköisesti lukijalta hyvin vajaaksi. Osa ikoneista on hyvinkin symbolisia, kuten lompakko rahan ja kuluttamisen symbolina, ja hehkulamppu ajatuksen ja älyn kuvaajana.

5.2 Yhteys yleisesti kuvituksen ja tekstin tasolla

Ikonien lisäksi yhteys lyriikkoihin näkyy sarjakuvan tekstin ja muun kuvituksen tasolla. Ruudussa 3 hahmo toteaa ” Kuva pimeni, sähkökatkos kai. Tarvitsen apua.”, joka liittyy kappaleen Piste jolta ei ollut paluuta kertosaakeeseen, jossa kerrotaan television virtojen katkeamisesta ja ruutujen mustenemisestä. Televisio on länsimaisessa kulttuurissa suuri media ja tiedotusväline, joten sen toimimattomuus aiheuttaa hahmossa avuttomuuden tiedottomuuden tunnetta. Ruudussa 6 hahmon riiputtaessa kädessään tyhjää lompakkoa ja miettien ”Olen menettänyt kaiken” hahmon voi nyt ajatella maksaneen sen pakkolaskun joka luonnon tuhoamisesta on syntynyt: ”LOPPUUN KIITOS, PAKKOLASKU” (Pakkolasku). Paitsi kaiken omaisuutensa, hahmo on menettänyt myös tuntemansa maailman, statuksensa siinä, sekä oman lajinsa, jääden täysin yksin. Materiaan ja rahaan kiintyneen ihmisen kohdalla tuo herätys tapahtuu tyhjää lompakkoa tuijottamalla.

Viittaus Jäteputkiaivoihin tulee jo ennen sen ikonia ruudussa 7, jossa hahmo kuvailee ympäristöönsä seuraavasti: ”Jätettä, pelkkää jätettä... Ja tämä haju – kuin jäteputkessa!”. Ruudun 9. toteamus ”Paska homma.” viittaa paitsi hahmon tilanteeseen, myös kappaleen sanoihin: ”MITÄ SIIS LOIMME / MISTÄ ME NAUTIMME / MINNE HUKUIMME / VIIHDYT-TÄVÄÄN PASKAAN” (Jäteputkiaivot), joskaan hahmo tuskin löytää tilanteestaan mitään viihdyttävää. Ruudussa 10 hahmon kiivetessä ylös jätevuorta hän tahtoo päästä korkeammalle, ajatus, joka on tuttu myös Tsunami kappaleesta: ” [--] JUOKSU YLÄMÄKEEN JATKUU, ON KORKEALLE EHDITTÄVÄ” (Tsunami).

Ruuduissa 13,14, ja 15 hahmon selkeä ajatus katkeaa aurinkoa vasten heijastuvan hahmon takia, jota hän luulee Jeesukseksi. Ruudussa 15 hän päättää tuhota puutarhatontuksi paljastuneen ”ruumuuden”. Kohtauksella on selkeä yhteys Elämän tarkoitus -kappaleeseen, jossa kritisoidaan sokeaa uskovaisuutta. ”JOTKUT PYHITTÄVÄT KIRJOITUSTEN JUMALUUDEN / TEKO EI NÄE VIISAUTTA VAIHTOEHTOJEN” rivit paljastavat sen, miten järkeväkin toiminta, tässä tapauksessa tiedonkeruu ja selviytyminen, saattaa keskeytyä ja ihminen harhautua päämäärästä jumalhahmojen lupausten takia. Tuhoamalla puutarhatontun hahmo pääsee tästä ajatusmallista eroon:

”LAPSENA KERROTTIIN: JOS TUIJOTTA KIVEÄ, VOI NÄHDÄ SEN KASVAVAN,
HENGITTÄVÄN JA ELÄVÄN
TUIJOTIN AIKANI, ONNEKSI PETTYEN OIVALSIN: KASVOIN JA HENGITIN ITSE,
OPETUKSEN SISÄISTIN”.

(Elämän tarkoitus).

Yön pimetessä hahmon piirtäessä reittiä karttaansa palavan nukempään valossa tämä anelee itseään ”Järjen valo, älä sammu vielä!”. Kappaleessa Viestintuoja esitetään samansuuntainen toive ”OLE JÄRKENI VALO JA ROHKEUTENI TÄÄLTÄ PAETA” (Viestintuoja), ja piirretään viivaa paperille. Jos järjen ajatellaan sijaitsevan ihmisen päässä, kuvaa palava nukempää tätä symboliikkaa oivaltavasti. Viimeisillä järjenrippeillään hahmo suunnittelee reittiä lentokoneelle, paitsi saadakseen tietoa tapahtuneesta, myös ehkä pakomahdollisuuden toivossa. Maalla, merellä, ilmassa -kappaleen tuhon kuvissa mainitaan haposateiset joet, ja sarjakuvan ruudussa 20 polvistunut hahmomme toteaa sadeveden maistuvan myrkylle. Myös ruudussa 11 hahmon toteama ”Kolmannen maailmansodan maisema. Missä helvetissä olen!?” viittaa kappaleen sotakuvastoon.

Albumilla mainitaan ihmisen lisäksi eläimistöä jääkarhut ja linnut, tarkemmin siivekkäät ja lokit. Nämä eläimet on tuotu mukaan myös sarjakuvaan, linnut ruutuihin 10, 12 ja 30, joista etenkin ruudun 12 lintu on tunnistettavissa lokiksi. Jääkarhu löytyy viimeisetä ruudusta aivan kuten viimeistä kappaleestakin, joissa se jäälautan sijaan kelluu roskien seassa. Eläinpari luo melkoisen kontrastin toisiinsa nähden. Siinä missä ihmisten roskaaminen ja ruuantähteet ovat lokkien elämää usein helpottavia ja populaatioita kasvattavia, ovat ihmisen teot ajaneet jääkarhut ahtaalle. Ruudun 30 jääkarhun ihmiseen luomasta katseesta voikin tulkita pettymyksen tai tyytymättömyyden.

Ruudussa 22 hahmo ihmettelee mantereiden keinumista, mutta Viimeinen Atlantis -kappaleen lyriikoiden perusteella se ei ole mikään ihme, sillä onhan manner muovinen kelluva lautta. Kuten jo aiemmin tässä luvussa kävi ilmi, hahmon löytämästä mustasta laatikosta kuuluu otteita S.O.S (Salatkaa oma sijaintinne) -kappaleesta ruuduissa 27 ja 28. Ruudussa 29 hahmon saadessaan muistinsa takaisin ja pohtiessaan mitä menneestä maailmasta on jäänyt jäljelle, voi vastauksen jäljittää kappaleeseen Rikkipää: ”JÄTÄMME JÄLKEEMME VAIN MUOVIA JA PASKAA” (Rikkipää), jonka hahmokin ymmärtää vaelleltuaan asuinkelvottomalla

muovilautalla. Sarjakuvan viimeinen ruutu kytkee albumin nimikkokappaleen liki suoralla lainauksella tekstiruudussa: ”Ja syvään nukkuu viimeinen Atlantis...”, jättäen sekä albumin että sarjakuvan kertoman tarinan lopun avoimeksi.

6 PÄÄTÄNTÖ

Stamlnan *Viimeinen Atlantis* -albumi ottaa tiukasti kantaa jo käynnissä olevaan ympäristökriisiin nostamalla esiin todellisia ympäristöongelmia, kuten jäätiköiden sulamista, kulutuskulttuurin järjettömyyttä ja muovin ongelmallisuutta. Se maalaa murheellista kuvaa siitä, mitä pahimmillaan voi tapahtua, jos nykyinen suunta ei muutu. Kuten johdannosta käy ilmi, Stamlnan asema suomalaisen musiikin kentällä on vahva ja sen kuulijakunta laaja. Näin ollen myös yhtyeen esiin tuoma sanoma tuotannossaan saavuttaa suuren joukon kuulijoita, nostaten ekokriittisen rocklyriikan osaksi populaarikulttuuria.

Ihmiskunnan järjetön kulutuskulttuuri ja luonnon hyvinvoinnin laiminlyöminen ovat suurimmat syyt albumilla esiintyvään ekokatastrofiin. Myös ihmisen ja luonnon vastakkainasettelu ja luonnosta vieraantuminen ovat syitä tuhon takana. Haluttomuus muuttaa elintapoja ja liian myöhäinen herätys asian vakavuuteen sinetöivät ihmiskunnan kohtalon, eivätkä edes haalitut rikkaudet tuo lopussa turvaa. Tunnettu maailma jää lopulta vedepaisumuksen alle, jättäen vain kelluvan roskamantereen viimeisen eloonjääneen postapokalyptiseksi asuinsijaksi, ja liittää näin albumin Platonin Atlantis-myyttiin.

Viimeisen Atlantiksen kirjaversio on monitasoinen multimodaalinen kokonaisuus, johon syventymällä teoksesta paljastuu koko ajan uusia puolia. Albumin lyriikat itsessään ovat vaikuttavat ja kertovat selkeästi tarinan apokalyptisestä luonnonkatastrofista. Musiikin elementti vahvistaa tarinan tunnelmaa ja käsitys sanojen rytmityksestä muuttuu kokonaan kun lyriikat kuulee laulettuna. Sarjakuva antaa albumille vielä yhden, kuvitetun mutta äännettömän kappaleen, täyttäen aukon Eloonjäänyt ja Viimeinen Atlantis -kappaleiden välissä. Sarjakuvan yhteys albumin lyriikoihin näkyy niin kuvallisella kuin sanallisellakin tasolla. Hahmon ajatus- ja puhekuplat viittaavat ajoittain hyvinkin suoraan lyriikoihin. Kirjaversio lyriikoiden alle painetut ikonit toistuvat sarjakuvassa linkittäen sanan ja kuvan, laulut ja sarjakuvan, tosiinsa.

Teoksesta on tehty jo jonkin verran aiempaa tutkimusta, mutta esimerkiksi Hyyrysen *Viimeinen Atlantis* -romaanin yhteys albumin lyriikkaan tai sarjakuvaan voisi olla mielenkiintoinen aihe. Kuten edellä todettu, albumin kirjaversio itsessään on todella multimodaalinen kokonaisuus

levyineen, valokuvineen ja teksteineen, joten jo pelkästään sen tutkimisesta saisi aikaan tutkielman. Albumilla vahvasti esiin nouseva veden elementti ja tarkempi tarkastelu Atlantis-myytin valossa voisi nostaa esiin uusia näkökulmia teoksesta, samoin kuin tutkiminen muiden vedenpaisumusmyyttien, kuten Raamatussa kuvatun, kautta.

LÄHTEET

Aineisto

Stamlna (2010) *Viimeinen Atlantis*. CD, Sakara records

Stamlna (2010) *Viimeinen Atlantis*. Kirja-CD, Sakara records

Lähteet

Claeys, Gregory (2017) *Dystopia: a natural history : a study of modern depotism, its antecedents, and its literary diffractions*. Oxford University Press.

Garrad, Greg (2012) *Ecocriticism*. London: Routledge.

Groensteen, Thierry & Miller, Ann (2013) *Comics and narration*. University Press of Mississippi.

Halonen, Emma (2016): ”Säilyy kaaos kontrollissa”: kaaos ja kontrolli ekokriittisen luennan teemoina Stamlnan Viimeisellä Atlantiksella. Jyväskylä: Kandidaatintutkielma, Jyväskylän yliopisto. Haettu 12.5.2022

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/50906/URN%3aNB%3afi%3ajyu-201608013705.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Halonen, Emma (2020): Dystopian piirteet Stamlnan rocklyriikassa albumeilla Viimeinen Atlantis ja Elokuutio. Jyväskylä: Maisterintutkielma, Jyväskylän yliopisto. Haettu 12.5.2022

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/73072/URN%3aNB%3afi%3ajyu-202012107012.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Hosiaisuus, Yrjö (2003) *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Korhonen, Kuisma (2014) Kirjallisuudentutkimuksen alue. Teoksessa Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11-39.

Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku (2008) Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku (toim.): *Äänekäs kevät: Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7-28.

Lahtinen, Toni (2017) Tarina suuresta vedenpaisumuksesta. Risto Isomäen *Sarasvatin hiekkaa* ilmastofiktiona. Teoksessa Isomaa, Saija & Lahtinen, Toni (toim.) *Pakkovaltiosta ekodystopiaan – Kotimainen nykydystopia*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 73-87.

McCloud, Scott & Heiskanen, Jukka (1994) *Sarjakuva: Näkymätön taide*. Helsinki: Good Fellows.

Mikkonen, Kai (2005) *Kuva ja sana: Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä*. Helsinki: Gaudeamus.

Oksanen Atte (2007) Lyriikka populaarimusiikin tutkimuskohteena. Teoksessa Aho, Marko & Kärjä, Antti-Ville (toim.): *Populaarimusiikin tutkimus*. Vastapaino: Tampere, 159-178.

Raipola, Juha (2017) Miksi *Hotel Sapiens* on olemassa? Leena Krohnin romaani postapokalyptisen fiktion lajikonventioiden valossa. Teoksessa Isomaa, Saija & Lahtinen, Toni (toim.) *Pakkovaltiosta ekodystopiaan – Kotimainen nykydystopia*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 88-105.

- Silas, Petri (2010) *Stam1na*. Soundi.fi 15.2.2010. <https://www.soundi.fi/jutut/stam1na/> (Luettu 18.3.2022.)
- Stam1na.com (2021) Info. Stam1nan verkkosivut. <https://www.stam1na.com/info/> (Luettu 9.4.2022.)
- Tieteen termipankki: *Kirjallisuudentutkimus: Dystopia*
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:dystopia> (Luettu 11.4.2022.)
- Turunen, Johanna (2019) *Katoavan maailman elegia: kapitalismin ekokritiikki ja eksistentiaalinen imperialismi*. *Lähikuva* 4/2020, 25-33. Jyväskylän yliopisto.
- Wallius, Anniina (2022) Ihmisen veressä havaittiin ensi kertaa muovia. Yle.fi 28.3.2022
<https://yle.fi/uutiset/3-12378672> (Luettu 13.4.2022.)
- WWF.fi (2022) Uhat: Ylikulutus <https://wwf.fi/uhat/ylikulutus/> (Luettu 13.4.2022.)

LIITTEET

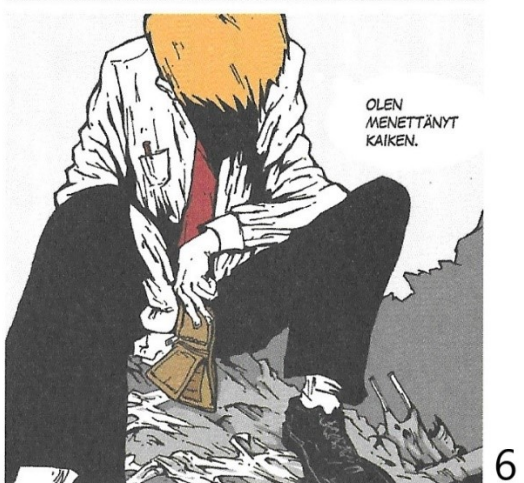
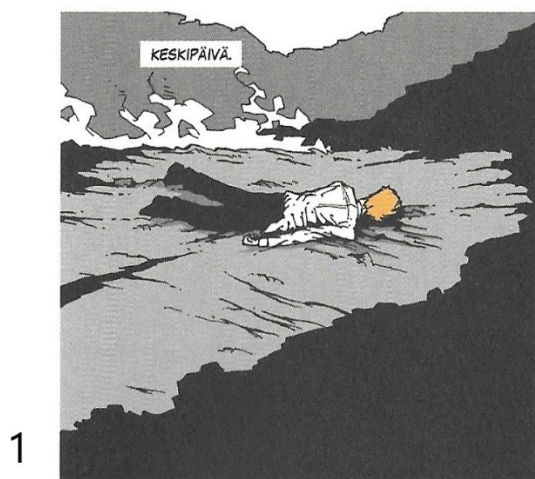
LIITE 1

Stam1na - *Viimeinen Atlantis*

1. S.O.S (Salatkaa oma sijaintinne)
2. Piste jolta ei ollut paluuta
3. Pakkolasku
4. Jäteputkiaivot
5. Maalla, merellä, ilmassa
6. Elämän tarkoitus
7. Viestintuoja
8. Rikkipää
9. Tsunami
10. Eloonjäänyt
11. Viimeinen Atlantis

LIITE 2

Käsikirjoitus: Antti Hyyrynen & Eemil Lähteenmäki, Kuvitus: Markku Metso

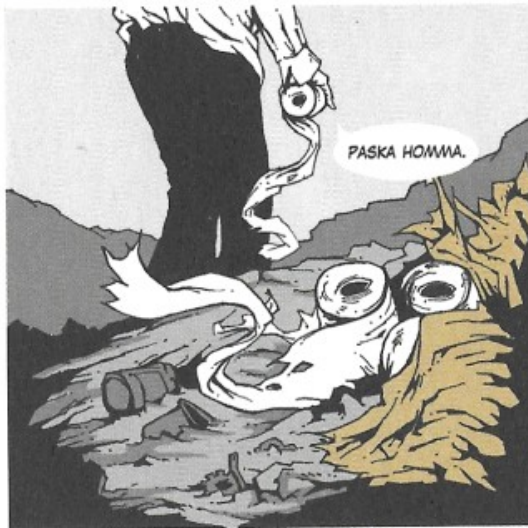

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30